

פרד"ס כיבוד דוד

ע"ש דוד שלמה בן ריבנא ז"ל
ראש-הכולל הרב אורי פולק שליט"א

מס

פרשת ויקהל עפ"י הפשט רבינו בחיי על התורה

"והנשיאים הביאו את אבני השוהם"

לפי שדרך הנשיא שמתגאה על העם, כענין שכתוב במלך (שם י"ז): "לבלתי רום לבבו מאחיו", לכך הביאו הנשיאים אבנים שיהיו על לב אהרון כדי שיתכפרו על גובה ליבם, ולכך הזכיר בנדבתם הא הידיעה, כלומר אבני השוהם ואבני המילואים שחסרו ישראל, וכוונת הנשיאים היתה שיתנדבו הכל ראשונה למלאכת המשכן, וישלימו הם אחר כך מה שיחסרו כל ישראל, ואע"פ שהיתה כוונתם לטובה, נחשב להם לחטא ולחיסרון לפי שהיו סומכין על הדבר הזה, כי אולי ישראל מביאין האבנים ולא תשלם כוונתם כי היו משלימים את הכל ולא יהיה לנשיאים חלק במצוות המשכן, ולכך תמצא והנשיאים חסר והנשאים כתיב ומכאן עונש לכל שאפשר לו להיות מן הקודמים במצווה ואינו קודם, ומפני זה נכתב שמם בחיסרון.

"מלא אותם חכמת לב"

נתיבות החכמה הם ל"ב, כנגדם נצטוונו במצוות ציצית שיש בה ל"ב חוטים, ח' לכל כנף וכנף, וכאשר אבאר שם במקומו בפרשת ציצית בעז"ה. וכן נאמר בספר יצירה בל"ב נתיבות פלאות חכמה, ומפני שהחכמה נעלמת מן ההשגה, לכך הזכיר בה לשון נתיבות, כי לשון דרך הוא רחב, ולשון נתיב הוא צר עד מאוד, ומזה אמר הנביא (ירמיה ו'): "עימדו על דרכים וראו ושאלו לנתיבות עולם", הזכיר לשון עמידה בדרך שהוא רחב וכן הבטה, שאמר וראו, אבל בנתיב שהוא צר, מזכיר לשון שאלה ואמר שאלו.

והנה מרוב העלמת החכמה, אי אפשר להשיג שרשה כי אם על ידי הנתיבות כדמיון חוטי השלהביות שהם נתיבות לגחלים, ועל ידי חוטי השלהביות אדם רואה את הגחלת, וכן בדמיון החוט הנמשך מן הפקעת שעל ידי החוט ילך אדם למקום הפקעת, וכן בדמיון הסעיפים שבאילן, ששורש האילן מחופה תחת הקרקע ולא נודע מקומו, ועל ידי הסעיפים והגידים הנמצאים מתחת מחילות הקרקע, ילך האדם אחר השורש וימצאנו, וכשהזכיר כאן חכמת לב הכל להגדיל ולהאדיר מעלת בצלאל ואהליאב. כי הוא כאילו אמר מילא אותם חכמת השכינה, כענין שכתוב (בראשית ו'): "ויתעצב אל לבו", וכענין שאלת המלך שלמה (מלאכים א' ג'): "ונתת לעבדיך לב שומע", וכן כתיב (שם ה'): "וה' נתן חכמה לשלמה, ולפי שהיו שניהם גדולי האומנים וראשי החכמים העושים במלאכה לכך המשיל הכתוב חכמתם לחכמת השכינה.

והזכיר מלת בהמה בתוספת הא, והיה לו לומר בהם, והענין מפני שהמשיל חכמתם כבר לחכמת השכינה, והשכינה נרמזת באות הא, וממנה תבוא החכמה והתבונה בהם, או אולי לא הזכיר הלשון בהם, לפי שאי אפשר לבשר ודם להשיג תכלית החכמה, ונמשל כבהמות נדמו, נבער על אדם מדעת ומהשיג אפילו בקצוות דרכי החכמה, וכענין שכתוב (תהלים צ"ב): "איש בער לא ידע, וכסיל לא יבין את זאת", הזכיר איש שהוא לשון חשיבות ומעלה, ולומר כי אף האיש שהוא גדול בחכמה- בער הוא, תרגום בהמה, בעירא, והנה הוא נחשב כבהמה אצל חכמת השכינה.

ובתנחומא, וימלא אותו רוח אלוקים, לא תאמר בצלאל בלבד, אלא כל מי שעסק במלאכת המשכן, נתן בו הקדוש ברוך-הוא חכמה ובינה ודעת, ולא תאמר בבני-אדם, אלא אפילו בהמה וחייה, ומכולם לא נתפרסם אלא בצלאל. ע"כ.

בברכת שבת שלום

הרב אורי פולק שליט"א

למני השבת:

רמז- בעל הטורים

- א. ויקהל- כתיב לעיל כי קרן עור פני וסמך לו פרשת שבת, לומר שאינו דומה קירון פנים של שבת לשאר ימים. ואמר ויקהל לפי שבא לומר פ' שבת, רמז בשבתות וימים טובים נקהלים לשמוע הדרשה.
- ב. לעשות- אותיות ל' תשע וחסר וי"ו, לומר ל"ט מלאכות נעשה בו' ימים ולא בשבת. וכן אשר ברא אלוקים לעשות, הפסוק בויכולו תמצא עשיית ובריאיות ומלאכות והיות והוצאות והבדלות כולם ל"ט לו' ל"ט מלאכות הן חוץ לתולדותיהם וכן תמצא מויקהל עד לא תבערו וגו' ביום השבת ל"ט תיבות חוץ ממלת שבת. הזכיר "לא תבערו" לפי שצריך הבערת אש למלאכת המשכן לבשל סממנים ולצבוע ולצרף הכסף ונחושת וזהב.
- ג. ששת (1000)- בגמ' ארבעים חסר אחת (1000).
- ד. לא תבערו אש- אמר הקב"ה: אור שלי, פירוש של גהינם שובת בשבילכם (בשביל אותם ששבתו בשבת), גם אור שלכם יהא שובת. כשהאדם כועס גם כן עובר על "לא תבערו אש" כיוון שמבעיר אש הגהינם למעלה.
- ה. **השבת ויאמר**- ר"ת וס"ת תורה, שעיקר התורה בשבת כשאדם פנוי מעסקיו.
- ו. יביאה את תרומת ה'- היה לו לומר יביא, אלא בשביל שמדבר בנדבת המשכן שמתנדבים תכשיטי זהב וכסף, כלי הנשים אמר יביאה, פירוש שלא יביא משל תכשיטי אשה אלא מרצונה.
- ז. לבו יביאה (66)- בגמ' לב הוא והיא (66).
- ח. ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו (1108)- בגמ' אז איש ואשתו באים יחד (עם הכולל 1108).
- ט. והנשאים- ב' הכא חסר וישב פנחס וגו' והנשיאים מלא אלו שתתעצלו בנדבת המשכן, לכך חסר. אבל אותם שנזדרזו להשלים בין השבטים ובני ראובן וגד, לכך הוא מלא דמלא.
- י. והנשאים הביאו- תרגום ירושלמי וענניא איתיאו מלשון מעלה נשיאים.
- יא. ראו קרא ה'- שאין מעמידין פרנס על הציבור אלא מדעתן.
- יב. ולהורות- ב' הכא ואידך ולהורות את בני-ישראל, שהיה בצלאל יודע להורות לבני ישראל בכל מיני חכמה.
- יג. ויצו משה ויעבירו קול במחנה- בשבת נתנה תורה, א"כ יוה"כ של אותה שנה היה יום ג', וביום ד' אמר להם מלאכת המשכן, והם הביאו לו בבוקר בבוקר, והיינו יום ה' ויום ו', ובשבת ויצו משה ויעבירו קול במחנה.
- יד. ויכלא- ב' הכא ואידך ויכלא הגשם, זהו שדרשו שהיו יורדים להם אבנים טובות ומרגליות עם המן והביאום לנדבת המשכן, ויכלא הגשם- פירוש העננים שמביאים הגשם משכלו מלהביא האבנים הטובות, אז כלו העם מלהביא.
- טו. והמלאכה- ג' והמלאכה היתה דים. והמלאכה לא ליום אחד ולא לשנים בעזרא. והמלאכה גדולה בד"ה בענין בניין הבית, אע"פ שהמלאכה היתה גדולה לא ליום ולא לשנים, אעפ"כ היתה דים שנשתלחה ברכה במעשה ידיהם.
- טז. בעושי- ג' ביו"ד (ולא באות הא דהיינו בעושה) הכא, ואידך אל תקנא בעושי עולה. פני ה' בעושי רע ובמי תקנא בעושי כל חכם לב.
- יז. ויעש בצלאל את הארון- בכולם לא הזכיר בצלאל, אלא על הארון, לומר לך שהיה בצלאל יודע סוד הארון והמרכבה, שהארון הוא כנגד כסא הכבוד.
- יח. במראות- ד' במסורה במראות הצובאות. ויאמר אלוקים. ישראל במראות. בלקים. תרי ביחזקאל. שאלו הנשים סרו מתאוות העולם ונתנו מראותיהן לנדבת המשכן ונחה עליהן רוח אלוקים.
- יט. ששת ימים תעשה מלאכה- ולא כתיב תעשה, לומר לך תעשה מאליה, אף על פי שאתה עושה את המלאכה. כלומר לא רק ביום השבת, אלא גם בימי החול, כאשר האדם עושה מלאכתו שגם זה מכוחו יתברך.

ויקהל ראו קרא ה' בשם בצלאל הה"ד (קהלת ז): "טוב שם משמן טוב" כמה הולך שמן טוב מקיטון לטרקלין ושם טוב הולך מסוף העולם ועד סופו, שנאמר (ד"ה א יד): "ויצא שם דוד בכל הארצות". שמן טוב נופל על המת והוא מבאיש, שנא' (קהלת י): "זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח". שם טוב נופל על המת ואינו מבאיש שנאמר (מ"ב ד): "ויעל וישכב על הילד ויום המות מיום הולדו" יום מיתתו של אדם גדול מיום לידתו, למה? שביום שנולד בו אין אדם יודע מה מעשיו, אבל כשמת מודיע מעשיו לבריות.

הוי יום המות מיום הולדו. אמר ר' לוי: משל לשתי ספינות שהיו פורשות לים הגדול. אחת יוצאת מן הלימן ואחת נכנסת ללימן. זו שיוצאת היו הכל שמחין בה. זו שנכנסת לא היו הכל שמחין. בה פקח אחד היה שם, אמר: חלופי הדברים אני רואה כאן. זו שהיא יוצאת מן הלימן לא היו הכל צריכים לשמוח שאין יודעין באיזה פרק היא עומדת, ומה ימים מזדווגין לה ומה רוחות מזדווגות לה. וזו שנכנסת ללימן היו הכל צריכין לשמוח לפי שהם יודעים שנכנסת בשלום ויצאה בשלום מן הים. כך אדם נולד- מנין לו למיתה. מת- מנין לו לחיים. ועליו אמר שלמה (קהלת ז): "ויום המות מיום הולדו טוב שם משמן טוב". טוב היה שמותן של חנניה מישאל ועזריה משמן המשחה שנמשחו נדב ואביהוא, למה? שאלו נכנסו להקריב ויצאו שרופין, ואלו נכנסו לכבשן האש ויצאו בשלום. הוי טוב שם משמן טוב. ד"א "טוב שם משמן טוב" טוב היה שמו של בצלאל משמן הטוב. למה? שפרסמו הכתוב, שנאמר (שמות לה): "ראו קרא ה' בשם בצלאל". ד"א "ראו קרא ה' בשם" הה"ד (ישעיה מ): "ואל מי תדמיני ואשוע". בשר ודם אם מהלך באפילה ובא אדם והדליק לו את הנר, אינו צריך להחזיק לו טובה? אבל הבריות ישינים ואני מעלה להם את האור ואין צריכין להחזיק לי טובה, הוי ואל מי תדמיני ואשוע. ד"א "ואל מי תדמיני ואשוע" אם כן יאמר קדוש: שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה, בזכות מי נבראו אלה תולדות השמים והארץ ובזכות מי הם עומדים? בזכות (שמות א): "אלה שמות בני ישראל" ואלה בזכות מי הם עומדים? בזכות (דברים ד): "אלה העדות והחקים והמשפטים" (ישעיה מ): "המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא" וכתוב אחד אומר (תהלים קמז): "לכלם שמות יקרא". כיצד יתקיימו שני כתובים אלו? אלא כשהקב"ה מבקש לקרותם כאחד- הוא קורא לכלם שם אחד, וכשהוא קורא לכל אחד ואחד- בשמו הוא קורא אותו מיכאל גבריאל. לכך נאמר לכלם שמות יקרא. אין לי אלא למעלן, מנין אף למטן? שנאמר: "ראו קרא ה' בשם בצלאל". ד"א ראו קרא ה' מדכרין ומניחין אותו אהליאב בן אחיסמך. שבח לו שבח לאביו שבח למשפחתו שבח לשבט שיצא ממנו ומדכרין ומשחקים (ויקרא כד): "ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן" גנאי לה ולאביה ולמשפחתה ולשבט שיצתה ממנו מדכרין ומניחין פקוד את בני לוי מדכרין ומשחקים (יהושע ז): "עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח למטה יהודה" גנאי לו גנאי לאביו ולמשפחתו גנאי לשבט שיצא ממנו:

ד"א "ראו קרא ה' בשם בצלאל בן אורי בן חור" מה ראה להזכיר כאן חור? אלא בשעה שביקשו ישראל לעבוד עבודת כוכבים נתן נפשו על הקב"ה ולא הניחן, עמדו והרגוהו. אמר לו הקב"ה: חייך שאני פורע לך. משל למלך שמרדו עליו לגיונותיו. עמד שר הצבא שלו ונלחם עמהם. אמר להם: על המלך אתם מורדים? עמדו והרגו אותו. אמר המלך: אילו ממון נתן - לא הייתי צריך לפרוע לו? עאכ"ו שנפשו נתן עלי. מה אני עושה לו? אלא כל בנים שיצאו ממנו אני מעמידם דוכסים ואפרכים. כך בשעה שעשו ישראל העגל, עמד חור ונתן נפשו על הקב"ה. אמר לו: חייך, כל בנים היוצאים ממך אני מגדלם שם טוב בעולם. שנאמר: "ראו קרא ה' בשם בצלאל וימלא אותו רוח אלהים" ולא זה בלבד אלא כל מי שנתעסק במלאכת המשכן נתן בו הקב"ה חכמה ובינה ודעת, שנאמר (שמות לו): "ויעשו כל חכם לב" ולא בבני אדם אלא אפי' בבהמה ובחיה, שנאמר (שם): "חכמה ותבונה בהמה" בהמה כתיב, שנתנה חכמה באדם ובבהמה ולא נתפרסם מכלם אלא בצלאל. הוי קרא ה' בשם בצלאל:

וכל השבח הזה מנין לו? משבט יהודה. ומהיכן זכה לכל החכמה הזאת? בזכות מרים. שנאמר (שם א): "ויעש להם בתים" ומה היו הבתים? בית הכהונה ובית המלוכה. יוכבד נטלה כהונה, ומלכות אהרן כ"ג, משה מלך, שנאמר (דברים לג): "ויהי בישרון מלך". ומרים נטלה חכמה שהעמידה בצלאל ויצא ממנו דוד שהיה מלך, שנא' (דה"א ב): "ותלד לו (אפרת) את חור" וכתוב (ש"א יז): "ודוד בן איש אפרתי" שבא מן מרים שנקראת אפרת. בג' דברים הללו נברא העולם, שנאמר (משלי ג): "ה' בחכמה יסד ארץ כון שמים בתבונה" (שם): "בדעתו תהומות נבקעו", ובג' דברים הללו נעשה המשכן, שנאמר "ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת". ובג' דברים הללו נבנה בית המקדש, שנא' (מ"א ז): "בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי וגו' וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת". וכן כשיעמוד הקב"ה לבנותו לעתיד לבא בג' דברים הללו נבנה, שנא' (משלי כד): "בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן", וכתוב (שם): "ובדעת חדרים ימלאו". ד"א "ואמלא אותו כל החכמה הזה" מנין? מן הקב"ה רוח אלוקים, וכן אתה מוצא ביהושע שהוא בא מיוסף, ומה כתיב בו (דברים לד): "ויהושע בן נון מלא רוח חכמה", וכן אתה מוצא בעתניאל בן קנז שבא מיהוד, מה כתיב בו (שופטים ג): "ותהי עליו רוח ה'" וכל הנסים שנעשו להם בזכות הברכה שברך משה את השבטים, שנאמר (דברים לג): "וזאת ליהודה ויאמר בשעה שנכנסים בצרה ועזר מצריו תהיה". ד"א שמע ה' קול יהודה שנתן בו רוח הקודש לגדולה ומתגבר בה. אמר ר' חנינא: הה"ד (איוב לב): "אכן רוח היא באנוש" וכל הבינה שהיתה בבצלאל משל שדי היא הוי "ואמלא אותו רוח אלוקים" בחכמה- שהיה חכם בתורה, ובתבונה- שהיה מבין בהלכה, ובדעת- שהיה מלא דעת בתלמוד. אמר הקב"ה לישראל: בעולם הזה היתה רוחי נותנת בכם חכמה, אבל לעתיד לבא רוחי מחיה אתכם, שנאמר (יחזקאל לז): "ונתתי רוחי בכם וחייתם":

"ויקהל משה את כל עדת בני-ישראל וכו'"

דע לפי שמרע"ה היה מבחינת יסוד אבא וכן דור המדבר היה מאותה הבחינה עצמה ולפי שעשו את העגל הוצרך משה להקהיל ולאסוף אותם אליו ולהחזירם לשורשם שיהיו נכללים בו להאיר בהם אור הקדושה ולהסיר מעליהם טומאת העגל וז"ש את כל עדת, שהיו מסוד הדעת. והנה גם ערב רב (474) בגימ' דעת (474), לפי שגם הם היו מבחינת הדעת זה מן הסגיס שבו ולפי שהן חטאו באלה שאמרו: "אלה אלוקיך ישראל" כ"ע. כשבא לתקנם אמר אלה הדברים, ולפי שמודה בע"ז ככופר בכל התורה כולה הוצרך לתקן ב' דברים שהם שקולים ככל התורה כולה שהם עניין שבת שהשומר שבת וכו' וכן עשיית המשכן. והנה התחיל ואמר: "ששת ימים תעשה מלאכה", שיעשו המשכן ששת ימים ולכן אמר לשון ציווי, שהזהירם בזה על מלאכת המשכן ואמר: "תיעשה" ולא אמר "תעשה", לרמז שתיעשה מעצמה כמ"ש והבית בהיבנותו. ובזה וביום השביעי יהיה לכם קודש, דכיון שאתם מקדשים גם ימי החול במעשה המשכן, בוודאי בשבת יהיה לכם תוספת קדושה ונשמה יתרה, וז"ש: "וביום השביעי יהיה לכם קודש".

"ויאמר משה אל בני ישראל: ראו, קרא ה' בשם בצלאל"

ענין הראיה זו שאמר ראו, הכוונה היא לפי שהיה קשה בעיניהם לומר שבמעשה המשכן יתכפר להם עוון העגל הגדול. לכן אמר להם ראו, מופת גדול זה, שלא בחר ה' ממי שיעשה המשכן, אלא בבצלאל בן בנו של חור שהרגתם אותו על שלא רצה לעשות את העגל. ובזה יהיה לכם מופת, כי במעשה המשכן יתכפר לכם עוון העגל, כיון שהקטגור נעשה סנגור, וזהו שלא ייחס את בצלאל אלא עד חור, כמ"ש: "בצלאל בן אורי בן חור", ולא פחות ולא יותר, להורות להם שהיה מזרעו של חור להיות להם הקטגור סנגור, ולפי שהם עשו את העגל מזהב, לכך הוזכר בכל מעשה המשכן זהב תחילה, כמ"ש: "זהב וכסף", ואין כן סדר המקרא בכל שאר המקומות, כמד"א: "לי הכסף ולי הזהב", כסף תחילה וכאן שינה. וכן אהליאב לפי שהיו ישראל עתידים להיות עובדים עגל אחר שעשו ירבעם בן, ולכן הקדים השי"ת רפואה למכה, שיהיה עושה המשכן אהליאב לכפר על אותו עוון בעתיד להיות בן.

ודע, כי בצלאל היה מסוד שם הוי"ה, ולכן דגל מחנה יהודה קדמה מזרחה בחינת הת"ת, ולכן עשה בצלאל צ"ל א"ל הפנימי, דהיינו יריעות המשכן ואהל הפנמיים, ויריעות אהל חיצוניות עשה אהליאב שבא משבט דן, שהוא מאסף לכל המחנות בסוד שם א-ד-נ-י, ולכן עשה יריעות עזים קליפה לפרי, וכן בבנין שלמה הוא עצמו מצד יהודה, וחירם מצד דן, והתחברו שניהם בסוד י-א-ה-ד-ו-נ-ה-י ולעיתיד משיח מיהודה ושריה משבט דן, כנזכר בפרשת בלק, כי זה תכלית בנין בית-המקדש להיות ה' בהיכלו בסוד י-א-ה-ד-ו-נ-ה-י.

"ויעש בצלאל את הארון וכו'"

דע כי אלוקים הוא בג' ספירות בעולם האצילות: בינה גבורה מלכות (שהם בצד שמאל שהם דין), וג' אלוקים (3 כפול 86 = 258) עולים בגמ' חר"ן (258), וכנגדם ג' ארונות עשה בצלאל לגנוז את התורה שהיא שם הוי"ה, ולפי ששרשה דאילנא לעילא בינה, ולתתא מלכות, היו הפנימי והחיצון זהב. אמנם האמצעי היה של עץ, לפי שהזהב היינו תוקף הגבור' הקדושה והנה ארון (258 עם הכולל) בגמ' חר"ן (258).

ויעשו את־ציץ נזר־הקֹדֶשׁ זָהָב טָהוֹר; ויִכְתְּבוּ עָלָיו, מִכְתָּב פְּתוּחֵי חוֹתָם, קֹדֶשׁ לַה'

שאל ר' שמעון את תלמידיו: מדוע נתחייבו שונאי ישראל כליה בדור ההוא? (בענין גזרת המן). השיבו תלמידיו: שנהנו מסעודתו של אותו רשע. שאל אותם: אם כן, יהיו נהרגים רק אותם היהודים בשושן שהשתתפו בסעודה. שאלו תלמידיו: אם כן, מדוע נתחייבו? השיב להם: שהשתחוו לצלם של נבוכדנצר הרשע. אמרו לו: ולמה לא הענישם וחיכה עד הזמן הזה, שהוא לאחר 70 שנה? וענה להם: שהם כאילו השתחוו, ולא ממש, לכן לא הענישם. כיון שכלי המקדש היו נמצאים בידיו, ולקח את הציץ עם שם ה' וחיבר אותו לצלם. והם שהשתחוו, כוונתם היתה לציץ לשם ה' ולא לצלם. וכאן יש לשאול שאלה: האם כלי המקדש שיצאו מבית-המקדש ונמצאים בידי הגויים, יצאו לחולין או לאו? ובאותו דור, שכוונתם היתה להשתחוות לציץ, אם כן אינם נעשו חולין. שאם לא כן, הציץ הוא חלק מהפסל ואסור להשתחוות לו. ומהיכן למדו שאפשר לעשות כאילו, מיעקב אבינו שהשתחוה לעשיו 7 השתחויות, וכוונתו היתה לשכינה ולא לעשיו. כיון שעשיו היה מרכבה לטומאה. ולכן כוונתם היתה לשם הוי"ה שבציץ ולא לפסל. ולכן לא הרגם. לכן כאשר השתתפו בסעודתו של אחשוורוש והוא הוציא את כלי המקדש ושתו בהם, והיתה כלפם השאלה איך השתמשו בכלים? והשיבו שיצאו לחולין. ומותר לשתות בהם. וכאן עמדה בפניהם תוכחה קשה, שאם כן היה אסור להם להשתחוות לפסל של נבוכדנצר שהרי יצא לחולין, ואם כן חייבים מיתה. לכן באה גזרה של המן הרשע, וכדי לתקן ב' פגמים אלו, באה אסתר ואמרה: צומו עלי 3 ימים, לתקן את עוון הסעודה. ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה להמן, לתקן עוון הצלם של נבוכדנצר, וע"י כן יכלו להיגאל עם ישראל.

מפי הרב